

УДК 347.664 (3)

Ірина Гелецька,

канд. юрид. наук,

заступник директора з наукової та навчально-виробничої роботи

Галицького коледжу імені В'ячеслава Чорновола

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ НЕПОДІЛЬНОСТІ АВТОРСЬКОГО ПРАВА ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВА НА СПАДКУВАННЯ

У статті в теоретико-правовому та практичному аспектах досліджуються особливості реалізації принципу неподільності авторського права під час здійснення права на спадкування. Обґрунтовується можливість використання так званого переважного права під час спадкування майнових прав на твір. Надано авторські висновки й позиції, що спрямовані на вдосконалення законодавства в зазначеній сфері.

Ключові слова: спадкодавець, спадкоємець, автор, неподільність авторського права, здійснення права на спадкування, переважні права.

Постановка проблеми. Сучасний світ переживає динамічні зміни, пов'язані з бурхливим розвитком новітніх інформаційних технологій. У розвинених економіках держав світу щороку збільшується питома вага галузей виробництва інтелектуальних продуктів, зокрема об'єктів авторського права. В Україні проголошено стратегічний курс на формування інтелектуально орієнтованої економіки, зокрема збільшення обсягів надання високотехнологічних послуг. Це підвищує роль авторського права як галузі, що забезпечує правову охорону результатів інтелектуальної діяльності. Водночас стрімкий розвиток інформаційних технологій у світі загострив наявні та виявив нові проблеми в авторському праві, серед яких – процедура спадкування таких прав.

Цивільний кодекс України (далі – ЦК України) [1] досить детально регулює відносини щодо спадкування окремих видів майна (книга 6). Разом із тим законодавець не виділяє особливостей спадкування авторських прав, а поширює на них загальні положення про спадкування. Спадкування прав авторів результатів інтелектуальної, творчої діяльності має певні особливості, пов'язані з немайновим характером цих об'єктів, що зумовлює необхідність під час урегулювання відносин щодо спадкування авторських прав враховувати не лише норми ЦК України, а й законодавство у сфері авторського права.

Проблема спадкування авторських прав становить неабиякий теоретичний і практичний інтерес, що зумовлено насамперед відсутністю чіткої регламентації переходу цих прав у порядку спадкування в ЦК України та наявністю розбіжностей між ЦК України й Законом України «Про авторське право та суміжні права» (далі – Закон України) [2].

Відзначаючи значний прогрес розвитку українського законодавства у сфері авторського права загалом, можемо сказати, що ці проблеми не знайшли належного відображення ні в цивільному законодавстві, ні в роз'ясненнях судової практики, ні в науковій літературі.

Дослідженням питань спадкування авторських прав присвячені праці таких учених: Б. Антімонова, Є. Ананьева, Т. Батрова, О. Блінкова, С. Бутнік-Сіверського, Є. Вавіліна, А. Голощапова, С. Довгого, В. Жарова, В. Зайчука, Ю. Заїки, О. Павлова, О. Прокопенко, К. Рождественської, В. Сергеева, С. Фурси, Б. Черепашіна й ін.

Окремі аспекти спадкування авторських прав розглянуто в роботах С. Мазуренка, Р. Стефанчука, О. Харитоновой, Р. Шишки та ін., але водночас натеper не вироблений чіткий механізм здійснення й захисту суб'єктивних прав спадкоємців авторських прав як правонаступників.

Мета статті полягає в з'ясуванні порядку реалізації принципу неподільності авторського права під час здійснення права на спадкування й формулювання на цій основі пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства України в досліджуваній сфері.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи питання щодо неподільності виключного права на твір, особливу увагу необхідно звернути на проблему невизначеності часток кожного зі спадкоємців. Статтею 1278 ЦК України в такому випадку встановлюється правило рівності часток кожного спадкоємців у спадщині, якщо інший порядок розподілу не визначив сам спадкодавець у заповіті.

На жаль, законодавець не згадує ні в книзі шостій ЦК України загалом, ні в указаній статті зокрема, як і в книзі четвертій ЦК України, про розмір часток спадкоємців у майнових правах на результати інтелектуальної діяльності, в тому числі й на твори, у випадку, якщо заповіт складено на користь декількох осіб без чіткого розподілу часток між ними. Проте якщо скористатися правилом ст. 8 ЦК України й застосовувати аналогію закону, то стає очевидним, що у випадку, якщо спадкодавець указав у заповіті як спадкоємців майнових прав на його твори дві особи, такий заповіт, за логікою

ст. 1278 ЦК України, буде дійсним. Ми не можемо майнові права автора ототожнювати з річчю в розумінні ст. 179 ЦК України, але знову ж таки за аналогією зі ст. 183 ЦК України не можемо не зазначити, що авторські права, якщо тільки інше не зазначено в самому змісті заповіту, мають ознаки неподільної речі, тобто такої, яку не можна поділити без втрати її цільового призначення. А тому за правилами гл. 26 ЦК України між спадкоємцями виникає право спільної часткової власності, що додатково підтверджує й ч. 2 ст. 1296 ЦК України, за змістом якої, якщо спадщину прийняло кілька спадкоємців, свідоцтво про право на спадщину видається кожному з них із визначенням імені та часток у спадщині інших спадкоємців. Указане підтверджують і п. п. 6.5 і 6.6 Рекомендацій щодо оформлення спадкування авторського права й суміжних прав та іншого переходу прав у порядку правонаступництва Державної служби інтелектуальної власності України (далі – Рекомендації) [3], відповідно до яких свідоцтво про право на спадщину за заповітом видається спадкоємцям за заповітом із зазначенням часток авторського права й (або) суміжних прав, визначених спадкодавцем у заповіті. Якщо заповідач не зазначив у заповіті частки спадкоємців, то варто вважати, що частки спадкоємців є рівними (ст. 1278 ЦК України). Ті самі Рекомендації звертають увагу, що у випадку зазначення в заповіті декількох спадкоємців у свідоцтві вказується частка авторського права й суміжних прав, а не перераховуються конкретні об'єкти, за винятком, якщо майнові права належать на конкретні об'єкти, поділені між собою спадкоємцями, або за заповітом, коли, наприклад, спадкодавець наділив одного спадкоємця майновими правами на конкретні об'єкти авторського права й (або) суміжних прав.

Цілком зрозуміло, що в цьому випадку спадкоємцям необхідно визначити порядок здійснення права спільної часткової власності відповідно до призначених їм у заповіті часток з урахуванням положень ст. 358 ЦК України.

Якщо в заповіті зазначено декілька спадкоємців п. 6.10 Рекомендації звертає увагу на необхідність укладання між ними договору, аби узгодити порядок своїх дій. Якщо ж такого договору не існує, майнові права здійснюються спільно. При цьому кожний зі спадкоємців має право використовувати об'єкт авторського права й суміжних прав, однак розпоряджатися майновими правами на об'єкт авторського права та (або) суміжних прав один зі спадкоємців може лише за наявності згоди на це інших спадкоємців.

Однак вважаємо, що зазначені Рекомендації все-таки неповною мірою можуть бути застосовані до випадків, коли в заповіті мова йде про спадкування майнових прав на твір у зв'язку з наступним.

По-перше, важко собі уявити, як можна виділити частки в майнових правах. Якщо взяти, наприклад, квартиру, то вона може бути неподільною річчю, хоча її розподіл у натурі неможливий, принаймні цілком зрозуміло, що кожному зі спадкоємців належить частка, зазначена

спадкодавцем у заповіті, припустимо, кожному по 1/2. У свою чергу, в майнових правах на твір виділ частки неможливий, оскільки не зовсім логічною є ситуація, за якої одному спадкоємцю належало б право на тиражування твору, а іншому – право на його оповіщення в ефір.

По-друге, досить складно визначити й вартість часток у випадку спадкування майнових прав на твір. Знову ж таки неможливо, наприклад, розрахувати вартість права на переклад окремо від права на відтворення твору.

І, по-третє, абсолютно очевидно, що порядок користування майновими правами встановити неможливо, оскільки вважаємо, що в особистих цілях спадкоємці можуть використовувати самостійно без згоди інших спадкоємців і в повному обсязі всі майнові права

Щодо майнових прав на твір можна краще говорити про спільне здійснення майнових прав і їх спільне використання, а також про право на отримання винагороди від використання таких прав відповідно до часток, належних спадкоємцям.

На жаль, ні в ЦК України, ні в Рекомендаціях не вказується, як саме визначати частки в майнових правах на твір. Імовірно, варто керуватися загальними правилом: якщо в заповіті вказані два або більше спадкоємців, проте не вказані ні частки кожного з них, ні те, які саме права належать кожному зі спадкоємців, відповідно до закону вважається, що вони є рівними.

Однею з найпоширеніших помилок, як зазначає С.П. Гришаєв, є складання заповітів, предметом яких є неподільна річ, із визначенням у заповіті конкретної частини неподільної речі, що належить кожному зі спадкоємців у натурі. Раніше такі заповіти визнавалися недійсними, як такі, що не відповідають закону [4, с. 258].

Проте в науковій літературі має місце й інша думка, за якою заповідач має право в заповіті чітко вказати, яку конкретну частину (частку) свого майна він заповідає кожному зі спадкоємців. Очевидно, що поняття «частка» в ЦК України в більшості випадків уживається стосовно майнових прав, іншими словами, «частки в праві». Для позначення окремих структурних одиниць, із яких складається річ, існує поняття «частина», яке застосовується для позначення якихось правових або філософських категорій [5, с. 25].

Майнові права можуть бути заповідані як одному зі спадкоємців, так і декільком. Причому в останньому випадку майнові права на твори можуть бути заповідані загалом (тоді вони успадковуються в рівних частках) або з визначенням конкретної частки. В основному зазначення часток спрямоване виключно на розподіл коштів (доходів), отриманих спадкоємцями в результаті здійснення відповідного виключного права. Саме виключне право, незважаючи на наявність у ньому численних правомочностей, у теорії розглядається як неподільне.

Уважаємо, що спадкодавець не може вказати в заповіті, що одному спадкоємцю заповідає право на переробку та відтворення твору, а іншому – на переклад, тиражування й копіюван-

ня. Звісно ж, подібний заповіт буде дійсним, але права перейдуть до спадкоємців, які розпоряджатимуться ними спільно.

У теорії цивільного права існує позиція, яка доводить, що з наведеної властивості майнового права на твір (неподільності) випливає характерна особливість спадкування у сфері авторського права. І полягає вона в тому, що спадкоємці можуть реалізувати майнові права тільки спільними діями. Будь-які дії з використання твору, що перейшов у порядку спадкування, можливі виключно за спільною згодою всіх спадкоємців [6, с. 69–69].

З практичного погляду цю колізію можна вирішити шляхом укладання договору між спадкоємцями, в якому вони визначають порядок спільного здійснення майнових прав. Не виключено, що спадкоємці також можуть доручити управління майновими правами комусь із них. Зробити це можна за допомогою договору управління майном, предметом якого буде вчинення дій з управління майновими правами. Найкраще було б, якби посилання на такий договір було зроблено у свідоцтві про право на спадщину.

На жаль, непоодинокі випадки, коли спадкоємці не можуть домовитися між собою про спосіб використання майнових прав або розмір винагороди. Деякі автори вважають, що відсутність чіткого правового регулювання у сфері спільного використання спадкоємцями майнових прав на твір, а також наявність конфлікту інтересів між такими спадкоємцями можуть бути вирішеними за допомогою заповідального відказу. Спадкодавець може скласти заповіт, за яким на одного зі спадкоємців покласти обов'язок із виконання заповідального відказу на користь осіб, які за відсутності заповіту були б його спадкоємцями за законом. Самостійно здійснюючи авторські права, такий спадкоємець, відповідно до умов заповідального відказу, міг би здійснювати періодичні платежі відказоодержувачам у вигляді певного відсотка від доходів, отриманих від використання твору померлого автора [6, с. 70].

Хоча, з іншого боку, такий підхід також неповною мірою може задовольняти інтереси інших спадкоємців. Можна припустити, що спадкодавець, який володіє майновими правами й зобов'язаний передавати частину винагороди від використання майнових прав відказоодержувачам, не захоче взагалі їх здійснювати, або передасть для безоплатного використання іншій особі, або зазначить у договорі меншу суму винагороди.

Якщо це дійсно була остання воля спадкодавця, то в цьому випадку змінити нічого неможливо. Проте, якщо спадкодавець намагався в такий спосіб передати майнові права одному спадкоємцю, щоб уникнути суперечностей з управління ними та використання в майбутньому, і вказав, що інші спадкоємці мають брати лише участь в отриманні доходу, вважаємо, що це, навпаки, для відказоодержувачів, які не є спадкоємцями, може створити певні труднощі у випадку зловживання спадкоємцями своїми правами.

Не врегулює законодавець і випадок, який би визначив поведінку спадкоємця із забезпечення виконання заповідального відказу по закінченню 70-річного строку охорони авторських прав. Імовірно, необхідно зазначити в заповіті умову, якою врегулювати можливість збереження за спадкоємцем такого обов'язку за межами вказаного строку або вказати на його чинність лише в межах строку дії виключного права.

На особливу увагу заслуговує питання про можливість використання переважного права при спадкуванні майнових прав на твір. Переважні права виникають у випадках, визначених законом, коли за наявності всіх інших рівних умов законодавець надає перевагу певній категорії осіб, котрі володіють якимись особливими ознаками [7, с. 295]. Аналогічної позиції дотримується й В.А. Белов, наголошуючи, що переважні права – це відносні суб'єктивні цивільні права, що надають їх носієві – уповноваженій особі – можливість вимагати здійснення чужих дій і (або) діяти на власний розсуд, переважні перед аналогічними можливостями інших осіб [8, с. 840].

Як право спадкоємця на захист його відокремлених майнових інтересів у випадку розподілу майна, що входить до складу спадщини, трактує переважні права й С.Є. Нікольський [9, с. 38].

Досить часто в науковій літературі розглядалася проблема здійснення спадкоємцями права на неподільну річ. «Для того, щоб не виявитися «розірваним зсередини» й вирішити цю проблему, – зазначає А.Г. Федотов, – цивільне право встановлює своєрідний запобіжний механізм, за допомогою якого в тих випадках, коли внутрішній конфлікт положеннями цивільного права не можна вирішити через реальний (фізичний) поділ об'єкта суб'єктивних прав або шляхом поділу суб'єктивного права на «часткове право» кількох суб'єктів, то воно (цивільне право) вирішує такий конфлікт шляхом надання переважного майнового права одному із суб'єктів. Насправді право намагається всіляко запобігти виникненню подібного конфлікту <...> цивільне право має тут абсолютно визначені, чітко вибудовані пріоритети і градації, в тому числі в сенсі більшої або меншої юридичної охорони тих чи інших суб'єктивних прав. <...> При цьому критерій, що визначає вибір правом суб'єкта, якому надається переважне право, – це за загальним правилом фактичне володіння майном, на яке існують конкуруючі суб'єктивні права. ...

Закон установлює <...> переважне право на спадкування майна, яке спадкоємець мав у власності спільно зі спадкодавцем або яким спадкоємець користувався (і, відповідно, є «фізичним утримувачем» цього майна). <...> У дещо «адаптованому» вигляді принцип фізичного тримання діє в праві на результати інтелектуальної діяльності» [10, с. 101–103].

Пункт 3 ст. 433 ЦК України встановлює, що є об'єктами авторського права та охороняються ним є лише твори, виражені в будь-якій об'єктивній формі. Отже, авторське право до-

пускає подільність твору за умови, що частина твору має ті самі ознаки, що й увесь твір (творчий результат і об'єктивна форма його закріплення).

Інші правові норми, які свідчать про подільність творів, містяться в ст. 436 ЦК України, яка стосується частин твору, що мають самостійне значення. Пояснюється, що це така частина твору, яку можливо використовувати незалежно від інших частин твору. Крім того, у неї є свій автор. Звідси випливає, що така частина твору являє собою об'єкт, який охороняється авторським правом.

Уважаємо, що в цьому випадку не підлягає застосуванню й ст. 1278 ЦК України, яка вказує, що частки кожного спадкоємця у спадщині є рівними, якщо спадкодавець у заповіті сам не розподілив спадщину між ними.

У положеннях цієї норми мова йде лише про майно. Закон знову-таки не дає нам ніяких указівок на той випадок, що робити, якщо спадкодавець заповів майнові права на твір кільком спадкоємцям, оскільки майнові права в частках заповідані бути не можуть.

Припустимо, що спадкодавець свого часу написав книгу як нерозривне ціле у співавторстві зі спадкоємцем, який уходить до першої черги останніх за законом. Зазначені особи стають співавторами твору. Відповідно до ст. 1 Закону України, автором є фізична особа, яка своєю творчою працею створила твір. Особа, зазначена як автор на оригіналі або примірнику твору, вважається його автором, якщо не доведено інше. Авторське право на твір, створений у співавторстві, за положеннями ст. 436 ЦК України, належить співавторам спільно, і не має значення, становить такий твір одне нерозривне ціле чи ж складається з частин, що можуть мати ще й самостійне значення. Відносини між співавторами мали б бути визначені договором. У разі відсутності такого авторське право на твір здійснюється всіма співавторами спільно.

Можливо змодельовати й ситуацію, за якою автор-спадкодавець не залишив заповіту взагалі, а, окрім спадкоємця-співавтора, є ще кілька інших спадкоємців. На жаль, ми не знайдемо однозначної відповіді ні в нормах авторського права, ні в положеннях спадкового права. А відтак вважаємо, що до цього випадку можливе застосування за аналогією ст. 1279 ЦК України, відповідно до ч. 2 якої спадкоємці, які разом зі спадкодавцем були співвласниками майна, мають переважне право перед іншими спадкоємцями на виділ їм у натурі цього майна в межах їхньої частки у спадщині.

Звичайно, майнові права на результат інтелектуальної діяльності не є неподільною річчю й не вказані як такі в ст. 183 ЦК України. Проте вважаємо, що подібна норма повинна існувати й у законодавстві, що регулює перехід майнових прав у порядку спадкування у зв'язку з тим, що співавтор у цьому випадку повинен володіти своєрідним пріоритетним правом перед іншими спадкоємцями, оскільки, на відміну від них, він брав безпосередню участь у створенні твору, а також правом усувати перешкоди у використанні твору співавтором.

Незважаючи на те що основний сенс авторських майнових прав на твір і їх правова охорона державою припускають використання останніх способами, зазначеними в законі з метою отримання майнової вигоди, особа не може без згоди автора-спадкодавця за його життя без укладеного договору використовувати твір. У зв'язку з цим навряд чи можна стверджувати, що якщо спадкоємець з усної згоди автора використовував за його життя твір, наприклад, для особистих цілей, то після смерті спадкодавця такий спадкоємець зможе претендувати на майнові права за аналогією з ч. 2 ст. 1279 ЦК України. Таке право спадкоємця не можна розглядати як переважне порівняно з іншими особами, що закликаються до спадкування. Але він разом з іншими спадкоємцями зможе управляти майновими правами та отримувати частину винагороди за використання таких прав.

Висновки

Підсумовуючи викладене, можемо зазначити таке. Якщо заповіт складено на користь декількох осіб без чіткого розподілу часток між ними, то між спадкоємцями виникає право спільної часткової власності і свідоцтво про право на спадщину видається кожному з них із визначенням імені та часток у спадщині інших спадкоємців. У цьому випадку буде мати місце спільне здійснення майнових прав і їх спільне використання, а також право на отримання винагороди від використання таких прав відповідно до часток, належних спадкоємцям. Найкраще це зробити шляхом укладення договору між спадкоємцями, в якому визначити порядок спільного здійснення майнових прав або доручити управління майновими правами комусь зі спадкоємців. Авторське право допускає подільність твору за умови, що частина твору має ті самі ознаки, що й увесь твір. Звичайно, майнові права на результат інтелектуальної діяльності не є неподільною річчю та не вказані як такі в ст. 183 ЦК України. Проте вважаємо, що подібна норма повинна існувати й у законодавстві, що регулює перехід майнових прав у порядку спадкування у зв'язку з тим, що співавтор у цьому випадку повинен володіти своєрідним пріоритетним правом перед іншими спадкоємцями, оскільки, на відміну від них, він брав безпосередню участь у створенні твору.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № № 40–44. – Ст. 356.
2. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 23 грудня 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 13. – Ст. 64.
3. Рекомендації щодо оформлення спадкування авторського права і суміжних прав та іншого переходу прав у порядку правонаступництва Державної служби інтелектуальної власності України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://sips.gov.ua/ua/elucidation_questions.html.
4. Гришаев С.П. Коментарій к законодательству о наследовании / С.П. Гришаев ; подготовлен

для системы КонсультантПлюс, 2009 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : Система Консультант Плюс.

5. Грудцына Л.Ю. Наследование. Дарение. Рента: Как правильно распорядиться своим имуществом / Л.Ю. Грудцына. – М. : Эксмо, 2006. – 448 с.

6. Невская М.А. Авторское право в издательском бизнесе и СМИ : [практическое пособие] / М.А. Невская, Е.Е. Сухарев, Е.Н. Тарасова. – М. : Дашков и К., 2008. – 300 с.

7. Грибанов В.П. Осуществление и защита гражданских прав / В.П. Грибанов. – М. : Статут, 2000. – 411 с.

8. Белов В.А. Гражданское право. Общая и особенная части / В.А. Белов. – М. : О.А. «Центр Юр Инфор», 2003. – 960 с.

9. Никольский С.Е. Преимущественные права в наследственном праве / С.Е. Никольский // Нотариус. – 2004. – № 1. – С. 37–40.

10. Федотов А.Г. Натуральные обязательства / А.Г. Федотов // Вестник гражданского права. – 2010. – № 1. – С. 79–131.

В статье в теоретико-правовом и практическом аспектах исследуются особенности реализации принципа неделимости авторского права при осуществлении права на наследование. Обосновывается возможность использования так называемого преимущественного права при наследовании имущественных прав на произведение. Представлены авторские выводы и позиции, направленные на совершенствование законодательства в указанной сфере.

Ключевые слова: наследодатель, наследник, автор, неделимость авторского права, осуществление права на наследование, преимущественные права.

The article deals with theoretical and practical aspects of the realization of the principle of indivisibility of copyright in case of implementation of the right to inheritance. The possibility of using the so-called overriding right of inheriting material rights on a writing was analyzed in the article. The author's personal conclusions and recommendations aimed at the improvement of legislation in this sphere have also been presented here.

Key words: legator, legatee, author, indivisibility of copyright, realization of the right to inheritance, overriding rights.

